

מורנו הגאון רבי יואל שוורץ שליט"א.

עבודת חודש אלול לאור הנהגת ה' בדורנו.

"מלפנים כאשר ידעתי כל איש אחזו פלצות מקול הקורא קודש אלול" (אגרת המוסר לרבי ישראל מסלנט).

ירידת הדורות - אם הראשונים כמלאכים או כבני אדם, ואם ראשונים כבני אדם או כחמורים ולא כחמורו של רבי חנינא בן דוסא ורבי פנחס בן יאיר אלא כשאר חמורים" (שבת קיב, ב).

אני לגבי אבי כחלא לגבי חמרא [=כחומץ לגבי יין] (חולין קה, א).

ליבם של ראשונים כפתחו של אולם ליבם של אחרונים כליבם של היכל ואנן כמלוא נקב של מחט סידקית (עירובין נג, א).

ולעומת זאת - בספר ברית מנוחה מבואר שישנה במקביל גם עליית הדורות.

"אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה כי לא מחכמה שאלת על זאת." (קהלת ז' י')

כי לכל דור יש לו את התפקיד המיוחד לו.

יפתח בדורו כשמואל בדורו (ר"ה)

אחד הדברים שבו ניכר ההבדל בין הדורות הוא ההנהגה בהכנות לקראת ימי הדין, ראש השנה ויום הכיפורים, במיוחד בחודש אלול: בתוספת לימוד מוסר, בדרשות חוצבי להבות על פחד הדין, בתענית דיבור, בהתכנסות במוסדות שבהם למדו בעבר ועוד - ועוד, פחד הדין היה ניכר בפנים והסיסמה היתה באלול גם הדגים בים רועדים!

גם לפני שישים וכמה שנים בהיותי בחור צעיר בישיבת פונב'ז באלול הראשון נוכחתי שאחד פנה אל תלמיד ותיק בשאלה אחר גמר הסדר ביום ששי איך אפשר להגיע לים? והלה תמה בחרדה באלול לים! הנזיפה היא נחרטה עמוק בנשמה. כי האווירה בישיבה שהשרה המשגיח הגה"צ רבי יחזקאל לוינשטיין ההשפיעה מאד לחוש מיום הדין הקרב.

בצעירותי הייתי הולך לשמוע את דרשות של הגה"צ רבי בן ציון ברוק שהיו באווירה המיוחדת של נובהרדוק, לשמוע ולהתעורר כלשון הסבא על דברי הגמרא (ראש השנה): "בינונים תלויים ועומדים עד יום כיפור. עשו תשובה נחתמים לחיים!" הסבא הסביר שכלול בלשון זו גם התחושה שצריך להגיש בעשרת הימים האלה; כאילו חבל תלייה כרוך על הצוואר ואם עשה תשובה יתיר את עניבת החנק ולא - אז חלילה הרצפה תחתיו נפתחת והחבל חונק למוות. גם בבית המוסר שהיה פעיל באותם שנים היו נשמעים דברי התעוררות ועוד עניני חיזוק שזקני הדור חוו בימי נעוריהם כבר בחודש אלול.

כעבור שנים שמתבוננים סביבנו לא רואים את אותה התעוררות שהיתה בעבר ואם כן לכאורה יש לראות בזה את הכלל המפורסם שישנה בכל דור ירידה לעומת דורות קודמים וכעין הסיום של איכה (איכה ה' כא') "השיבנו השם אליך ונשובה חדש ימינו כקדם" כדורות הקודמים.

הסבר לשינויים שבין דור לדור אף שכרגיל ניכרת ירידה בכל דור היו גם דורות טובים מקודמיהם.

המקובלים למדו: שכל הדורות היו כלולים באדם הראשון: היו כאלה שהיו כלולים בראש, ויש שבלב, ואחרים באברים אחרים, זה

הסבר גם להופעת דורות טובים מקודמיהם. ואחר שאדם הראשון חטא כל הדורות צריכים לתקן את חלקם.

והנה דור עקבתא דמשיחא שהוא נחשב לדור ירוד במיוחד כמו שמתואר בחז"ל. הוא כלול בעקב שהוא סוף הגוף, ותחתיתו [ועור הקשה שבו כבר נחשב למת כלשון חז"ל המוות כרוך בעקבו].

והנה למרות שפלות העקב, בכל זאת כל הדורות יצעדו על אותו עקב לקראת המשיח, שבאותו זמן תהיה עליה גדולה לאנושות שאז יהיה גמר התיקון, ולכאורה זה דבר והיפוכו?

נראה לכאורה, לבאר את העניין כך: הירידה העיקרית היא באישי הסגולה ולעומת זה ישנה עלייה בקרב פשוטי העם, והדבר יוסבר על פי מה שלימדו גדולי הדורות (כפי ששמעתי ממו"ר הגה"צ ר' יחזקאל לווינשטיין): שמשמים יורדת בכל דור, מנה קצובה של רוחניות והיא מתפשטת לפי מספר האנשים, הלוקחים חלק בה ואם מעטים, אז הדבר מתרכז ביחיד הסגולה שבדור, ואם להפך אז מתמעט הדבר בקרב האישים המרכזיים.

דוגמה חיה בדורנו: בחידושי התורה המתחדשים בימינו: הרבה חידושים חשובים מתחדשים אצל רבים, אבל אין להם את ההיקף של הגדולים של פעם, ולעיתים התלמיד חכם שבימינו יודע באותו עניין פרטי שהוא עוסק בו, יותר מאשר הגדול שהוא מקיף הרבה ידע. יש כהנמן צוק"ל התפעל מהעובדה הזו וביטא זאת כך: בעבר היה מושג רגיל "עם הארץ גדול" ובימינו נתחדש דבר יש "גדול עם הארץ"...! והכונה כך, 'גדול' בחלקים שהוא מתמחה בהם, ו'עם הארץ' בשאר חלקי התורה]

להבדיל, ישנו דבר מקביל באנושות הכללית: בדורות הקודמים רוב האנושות לא ידעה קרוא וכתוב, ואילו חכמי הדור היו גאוני. בימינו, כמעט הכל יודעים קרוא וכתוב אבל אין גאוני כבעבר. כעין האמור בחידושי התורה וגדוליה, בדבר נוסף בהווה: בימינו יש מומחים רבים, שכל אחד מומחה לדבר מסויים או שניים בלבד. ובעבר, הייתה מומחיות כללית ופחות מומחיות בפרטים לעומת המומחים בימינו באותו פרט.

אמנם היו בין הקדמונים שסברו, שדורות אחרונים חשובים יותר מהקודמים כי לאחרונים יש להם ידע נוסף שלהם על מה שידעו קודמיהם והמשילו זאת לגמד העומד על גבי הענק שהוא בפועל גבוה יותר. אולם מו"ר הגר"ח שמואלביץ' טען נגד זה: דורות המאוחרים שאנו קטנים, אנו דומים לנמלה הניצבת על גבי פיל שאין לה יכולת להקיף מה הוא הפיל היא רואה תמיד רק חלק, היא יכולה לראות רק זנב, רגל לעצמה, וכן שאר חלקי הפיל, אבל להבין שזה פיל לא יתכן לה, משום שהיא לא מסוגלת להקיף, או עיוור שלא ראה פיל מימיו, הוא יבחין בפרטים ולא יוכל להסיק מכך על שלמות הפיל.

והנה למרות ירידת הדורות בחרדת הדין כאמור, הרי עבודת הדור כפי שהוא נחשב כמו עבודת הדורות הקודמים, כי כל דור חיובו הוא לפי מצבו. וכמו שהדיבוק אמר על החפץ חיים שבשמים הוא נקרא תנא, וכמו שביאר האריז"ל שגדולי כל דור נחשבים בשמים כאילו היו באותה מעלה של גדולי הדורות הקודמים. וזה כעין האמור על שמואל הקטן שבת קול הכריזה עליו שראוי שתשרה עליו שכינה כמו על משה רבנו אבל הדור אינו ראוי לכך, ולכן באמת נשאר מדרגתו גבוהה למרות הצמצום בגלל המצב של דורו.

עליית הדורות – עבודה בבחינת אהבה

והנה לעומת ירידת הדורות בזה ישנה עליית הדורות כמו שהסביר אחד מגדולי הדור הקודם צ"ל: כי בימינו העבודה היא מאהבה יותר מיראה כי העולם קרוב יותר לזמן התיקון, והפחד מהדין הוא סימן לדאגה עצמית לעומת עבודת אהבה. ראיה לדבר שכתוב (תהלים. צ"ו, יא, יג' צח' ח'): "יְשַׁמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתִגַּל הָאָרֶץ. יִרְעוּ הַיָּם וּמְלֵאוֹ, תִבְּלוּ וַיִּשְׂבְּי בָהֶּ. נְהָרוֹת יִמְחָאוּ כָּף, יַחַד הָרִים יִרְנְנוּ וְכָל זֶה לְמַה? "לִפְנֵי הַשֵּׁם כִּי בָּא, כִּי בָּא לְשַׁפֵּט הָאָרֶץ...".

וכן מה שאמרו עזרא ונחמיה לאלו הבוכים בראש השנה, כששמעו את הכתוב בתורה והשוו את מעשיהם לכתוב וראו כמה הם רחוקים ממה שנדרש מהם (נחמיה ח' י'): "...אֲכָלוּ מִשְׁמֵנִים וּשְׁתוּ מִמֵּתֵקִים... וְאֵל תַּעֲצְבוּ: כִּי חֲדָוֹת הַשֵּׁם הֵיאָ מְעַזְכֶּם". וכן באלול בימינו, עיקר חשוב לשנן את טובות הבורא להכיר לו טובה על כל הטוב שהוא חנן אותנו, ובכך אנו מקיימים את תפקידנו המיוחד בתוך הדורות, כיון שאנו דור שזכינו שהפטרות הנחמה שנקראות בשבתות אלו הן כולן נחמות המתגשמות לעינינו אחת לאחת כמעט כולן, לכן עלינו מוטלת

החובה להכיר בטובה, ולהודות ולהלל, ובכך אנו ממליכים עלינו את השי"ת, כאשר אנו מכירים כי הוא המטיב לנו, ונאמן לקיים דבריו.

בפרט ובמיוחד עלינו לפאר ולרומם על קיום נבואת זכריה (פרק ח') שניחמה את רבי עקיבא וחבריו גם בראותם את גודל החורבן ששועל יצא מבית קודש הקודשים:

"...עד יִשְׁבוּ זִקְנִים וְזִקְנוֹת בְּרַחְבוֹת יְרוּשָׁלַם וְאִישׁ מִשְׁעֲנָתוֹ בְּיָדוֹ מֵרֵב יָמִים" (זכריה ח' ד'). לפני מספר שנים התקיים מפגש בבית הנשיא לכל אלו שחגגו בארץ את יום ההולדת מאה שלו ומירושלים לבד הגיע 400 איש. הנביא הדגיש שהזקנים ישבו בחומות ירושלים ולא רק בבית כי יהיו כל מיני דברים שיאפשרו להם לתפקד, ומוסד יד שרה שדואג לצרכי הזקנים נמצא בימינו בירושלים.

גם חלקה השני של הנבואה (זכריה ח' ה'): "וְרַחְבוֹת הָעִיר יִמְלְאוּ יְלָדִים וְיִלְדוֹת מִשְׁחָקִים בְּרַחְבוֹתֶיהָ" התממש בימינו בצורה נפלאה, כידוע כמעט שאין מקום בעולם בו יכולים ילדים ולא כל שכן ילדות לבוא בלילה לבד משמחת חבר או חברה, רק בארץ דבר זה מתקיים ככתוב (ויקרא כו' ה') "...וְיִשְׁבְּתֶם לְבָטַח בְּאַרְצְכֶם". הארץ נהיתה זבת חלב כפשוטו הפרות בארץ מניבות שיא החלב בעולם, וכן התמר הוא הדבש האמור בתורה מניב בארץ הפרי המשובח בעולם ממין זה ובכמות פי כמה מהממוצע העולמי. עולם התורה בארץ פורח במידה שלא ידועה כמותה.

והכרת הטוב והאהבה לבורא שקשורה להכרת הטוב היא יסוד גדול בעם ישראל, בעל חידושי הרי"ם אמר שהשם יהודים, הוא מלשון הודיה שקראה לאה את שם בנה כהודאה לבורא. והם גם מכירים טובה לכל מי שעשה להם טובה ואפילו הוא משאר אומות. כי מידה זו היא משמשת להכיר טובה לבורא.

ויש לנו ללמוד מהטבע שהוא הרי מעשי ה' שם רואים כיצד הבריאה מכירה בטובה שנעשתה לו. בירושלמי (תרומות פרק ח') מסופר על הכרת הטוב של נחש לאדוניו: נחש ביתי [הנחש השחור שבצפון הארץ הוא נחש לא ארסי ומטיב לחקלאות מאד, לכן כנראה גידלו הבעלים בביתו] ראה שנחש ארסי נכנס לבית ואכל מהתבשיל של בעל הבית, ושבעל הבית רצה לאכול מהתבשיל הוא זרק עפר לתוך התבשיל וכשראה שבעל הבית בכל זאת רוצה לאכול הוא זינק לתוך הצלחת כדי למנוע ממנו את סכנת הארס! עוד מסופר בירושלמי (שם) על כלב רועים שראה נחש ארסי שותה מהחלב של בעל הבית וכשבעל הבית רצה לשתות מהחלב הוא נבח להזהירו, וכשזה לא הועיל הוא קפץ ושתה את החלב ומת. והבעלים עשו לו מצבה.

בעבר ראיתי סיפור על דוב שהכיר טובה. וזה תוכן הענין, שומר יערות נפל לתוך מלכודת ציידים שהיא בור מכוסה בענפים שהשלג הרוסי מכסה אתו עד בלי הכר, וכל חיה כבדה שעוברת שם נופלת פנימה, כשנפל לשם נחרד לראות שבפנים נמצא איתו דוב סיבירי ענק, אך למרבה הפלא הדוב לא טרף אותו, אלא השעין את כפותיו על כתפיו של השומר וקפץ החוצה. לאחר זמן קצר הלך הדוב כרת עץ ושלשל אותו פנימה כדי שהשומר שגרם לו לצאת גם יצא מהמלכודת.

אותה תכונה להכיר טובה כאמור, מוטבעת בכל הברואים, ובכל זאת יש הבדל בין מין כשר לבעל חי ממין לא כשר! כתוב (ישעיה א' ג'): "יָדַע שׁוֹר קִנְיָהּ...". כבר מעת הקנייה, אבל "הַחֲמוֹר" מכיר רק את "אָבוֹס בְּעָלָיו...". גם לגבי רחמים של אם על וולדה קיים הבדל בין כשר לבין בעל חי ממין לא כשר! נאמר בגמרא מרחמים ביום טוב על וולד שנעזב מאמו, ועושים זאת על ידי שמכאיבים לה בכאב המזכיר לאם את הלידה. אבל זה מועיל רק בבהמה כשרה ולא בטמאה.

דוגמאות מחיינו על דברים שצריך להכיר טובה בעלי הזיכרון בקרב הזקנים בארץ יכולים לתאר לבני הדור הנוכחי את גודל המחסור הן הגשמי והן הרוחני שלא יאמן אפילו בזמן המנדט שהיה נחשב כגן עדן לעומת תקופת הטורקים. וכן בעשרות השנים הראשונות של המדינה יוכל להמחיש לבני דורנו את גודל חיוב הכרת הטוב לבורא על רוב החסד שהשפיע להם.

מעט דוגמאות להמחיש את ההבדל בין המצב בילדות זקני דורנו לבין המצב הנוכחי: בארץ שלט מחסור בכל ירקות הובאו ממצרים ביצים מטורקיה, אחר הקמת המדינה במקום ביצים היו אבקות ביצים מתנת ארצות

הברית, חלב היו או בשפופרת ריכוז הניתן ממנו לכוס ציקוריה [תחליף לקפה] כי קפה רגיל לא היה מצוי, או באבקה שערבבו במים. הממשלה שדאגה לבריאות התושבים חייבה לאפות לחם אחד שהיה פרווה ולחמניות חלביות היינו שמעורב בהן אבקת חלב כדי שימלא את הנוחץ לגוף. במשך ארבע שנות לימודי בישיבת פוניביז' לא ראו בחדר אוכל אפילו לא בשבת וחג בשר עוף אפילו לא פעם אחת, הורים בעלי יכולת חייבו את ילדיהם לקנות לעצמם צנצנת לבן [כעין יוגורט] בכל יום כי בישיבה לא היו כמעט מאכלי חלב השתיה בארוחות בקר ערב הייתה תה בלבד.

דודי ז"ל התגורר בארצות הברית היה שולח מזון למשפחתנו וניתן היה לתאר את המצב הזה כך: כשהגיע תפוח עץ בחבילה ששלח בקיץ הוא נשמר לראש השנה לצורך תפוח בדבש. ואם בחורף הוא נשמר לחרוסת של פסח.

גם המצב הרוחני היה שונה לגמרי כאשר בישיבת עץ חיים הירושלמית אם מהבוגרים נשאר כמה שומרי מצוות ולא יחיד בודד היה זה הישג. בישיבות לא רק שלא שילמו שכר לימוד אלא להיפך היו ישיבות ששלמו לתלמידים שיבואו ללמוד. וקרה שהוסיפו לחלשים ברוחנית יותר מאשר לחזקים כדי שלא יברחו מהישיבה. מי שבא ללמוד לכמה שנים לא לזמן קצר היה זה חידוש. בשכונת מאה שערים הייתה חנות שבה נמכרו כל העיתונים והשבועונים החילוניים, כנראה שהיה מי שקנו אותם.

אנשים מגודלי זקן היו מעטים ורק בישוב הישן היה זה דבר רגיל. ציציות היו מוחבאות וכאשר לפני כשישים החלו להוציאם לחוץ הן היו כרוכות סביב לחגורה שלא יבלטו לעין.

אין לתאר את הפער בהידורי המצוות של ימינו לקיום המצוות של אז: ארבעה המינים של סוכות, המצות של פסח, הציציות, התפילין ומזוזות של אז ועוד הרבה דברים בימינו יהיו נחשבים לא מהודרים ואולי אף ספק כשרים. ואמנם הדור הקודם עלה על דורנו במסירות נפש שלו על יהדותו כי הקשיים בהם היו צריכים להתמודד לא שייכים כלל אצלנו ב"ה. גם בזה רואים דבר והיפוכו ירדת דורות ובמקביל עלייה של יותר מהדרים במצוות, יותר לומדי תורה מאשר בדור הקודם ופחות מוסרי נפש על התורה, אף כי במציאות לא הוצרכו למסירות נפש כמו הדור הקודם, אבל בכל זאת לא הוכיחו את מה שהוכיח הדור הקודם.

המסקנה היא שעלינו לנצל את הדברים בהם דורנו מצטיין כדי לעבוד את השם, ובכך נוכל לעשות את מצוות הימים הנוראים בצורה הראויה, ננצל את היכולת לעבוד מהאהבה, ונקיים את חובתנו להכיר טובה ליוצרנו ומחוקקנו, ומתוך הודאה בכל ליבנו, נתפלל להתעצמות חסדיו, ושנזכה כבר לראות כיצד ה' מולך על כל העולם בכבודו, וכל יצור יודע כי ה' אלקי ישראל מלך, ומלכותו בכל משלה.